

Kovács Anikó

**A népnevelés társadalom-pszichológiai tényezői 20. századi székely és csángó
népnevelők élettörténeteinek összehasonlító elemzése alapján**

A kutatás során három székelyföldi és két csángóföldi népnevelő (Antal Mária, Gyimesbükk; Gál Irma, Gyergyóalfalu; István Lajos, Korond; Máthé Ferenc, Vargyas; Nyisztor Ilona, Pusztina) élettörténeti önfeltárulkozásai, valamint életművüknek a lokális közösségekben tetten érhető megítéltsége, a sajtóban körvonalazódó visszhangja, intézményesített elismerése nyomán jutottam általános érvényű következtetésekre.

A népnevelő szellemiség és a társadalmi-politikai háttér viszonyát kíséreltem meg feltárni, azt a folyamatot, amiként az éppen uralkodó társadalmi, politikai kontextus az életpályák alakulását meghatározta. Bemutattam azokat a korszakokat, amelyek kedvező helyzetet teremtettek a nemzetiségi kultúra működtetésére, illetve a hanyatlás időszakait is, amikor a korlátozó intézkedések akadályozták a kisebbségi elit korábban kialakított társadalmi szerepeinek gyakorlását. A népnevelésnek az egyes közösségekben megnyilvánuló hatását, hozadékát, a tanítványoknak a népi kultúra iránt kialakult viszonyulásmódját, a közvetített értékek lokális, regionális, határontúli, nemzetközi hatósugarát, fogadtatását szemléltettem. Azt a társadalmi attitűdöt törekedtem tetten érni, amely az egyéniségekkel kapcsolatosan a közösség értékítéletében fogalmazódik meg.

Kutatásom módszere az élettörténet-gyűjtés, a Thompson-féle kérdőív modell, problémaorientált interjúkészítés, az életpálya megközelítem szempontjából releváns dokumentumainak – fényképeknek, az életművet méltató újságcikkeknek, okleveleknek, a vendégkönyv beírásainak – összegyűjtése, kumulatív életpálya görbék készítése, valamint a többváltozós adatelemzés két típusa: a korrespondencia- és klaszter analízis.

Mindezek alapján a kutatás konklúziójaként megfogalmazható téziseim a következőképpen foglalhatók össze:

1. Az élettörténetek elemzése során kiemelt jelentőséget tulajdonítottam a szövegek mikrokontextusának, a gyűjtési szituációnak, beszédhelyzetnek, a történetmondás kontextusának.

A kutatás alanyairól lendület, teljes felszabadultság, magabiztosság sugárzott miközben emlékeztek. Történeteikből szüntelenül kicsengett a személyes érintettség, a

különböző helyzetek lélekben hagyott lenyomata. Emlékeik nyomán újra megélték, újra átélték önnön múltjukat. Tényközléseiket, gondolataikat gazdag gesztus-nyelv, metakommunikáció, érzéseiket felemelt hangerővel való nyomatékosítás, mosoly, nevetés, hangutánzás, az intonáció váltakozása, suttogás vagy könnybe lábadt tekintet kísérte, hangsúlyozta. Az átélés érzelmi hangulatainak a visszaadása és a nosztalgia, mely az emlékezést átítatja, történeteiknek esztétikai hatásfokát jelentős mértékben növelte. Nem megfigyelő pozícióból emlékeztek, nem kívülről szemlélték az eseményeket, hanem túlnyomórészt a beleélő perspektívát választották emlékeik felidézéséhez.

2. A vizsgált életpályák biografikus sémájának felvázolása után az élettörténeteknek az elbeszélésmotívumait, a *sorseseeményeket* (Tengelyi 1998), az élettörténet *fordulópontjait* vettem számba.

Az elbeszélő perspektívának az *értékelő-ideológiai síkját* (László et al. 2000. 381.) is igyekeztem megragadni, azt a nézőpontot, ahogyan az elbeszélő eseményeket, az ábrázolt világot a megkérdezettek ideológiailag értékelik.

A kutatás alanyai az elbeszélés során mint *értelmező struktúrák* (Pataki 1995. 413.) aktív szerepet vállaltak magukra, szüntelen értelmezés és szerkesztés révén jelentek meg elbeszélőként. Élettörténetük eseményei nem rendezetlen, következtelen összevisszaságban idéződtek fel. Áttekinthető, logikus elv szerint strukturálódtak, koherens kapcsolatot teremtettek időben távoli, különböző helyzetekhez köthető események halmazai között az egyéni lét folytonosságának, egységének élményét szuggerálva.

Az egyes élettörténetek a *narratív komplexitás* (McAdams 2001. 169.) szempontjából lényegesen eltérő struktúrákba szerveződtek. A kutatás alanyainak különböző fogalmaik voltak az élettörténet elmondásának terjedelmi vonatkozásait illetően. A verbalizált élettörténetek eltérő terjedelmi szempontjaival magyarázható tehát, hogy egy-egy személyiség életével kapcsolatosan különböző mennyiségű információhoz jutottunk. Következésképpen a kutatás számára helyenként kevésbé árnyalt életpályák váltak hozzáférhetővé.

3. Az élettörténetek értelmezésének egy következő mozzanataként a népnevelők *kumulatív életpálya görbáját* készítettem el oly módon, hogy a narratívákban hangsúlyozott szegmenseket – az egészségi állapotot, családi életet, fizikai tevékenységet, szellemi tevékenységet, közösségi szerepvállalást – éves felbontásban

vizsgáltam. Mivel az egyes szegmensek egymásra hatással vannak, egymásra rétegződnek, összesített változásaikon keresztül az életpálya ívének alakulása kísérelhető figyelemmel. A görbe erőssége ugyanakkor, hogy vizualizálja az életpálya időbeli kiemelkedéseit és hanyatlásait, láttatja a felfele ívelés és megtorpanás ok-okozati összefüggéseit. A kiemelt szegmensek egymásra vetítése által tehát olyan többlet információkhoz, összefüggések megértéséhez jutottunk, amelyek az élettörténeti tények közös adathalmazba történő csoportosítása, számszerűsítése nélkül nem váltak volna hozzáférhetővé.

Az életpálya görbék egymásra vetítése során az életpályák ívelésének tendenciái követhetőek nyomon. Egymás mellett szemlélhetjük az egyes életek kibontakozásának dinamikáját, a kiteljesedés időtartamát, korosztály, illetőleg korszakok szerinti meghatározottságát. Megfoghatóvá válik továbbá a hanyatlásnak, a zuhanásszerű töréseknek az időbelisége, és ezen túlmenően okozati összefüggése is.

Gyors ütemű kibontakozást azon személyek életpálya görbéjén tapasztalhatunk, akiknek fiatalkorukban megadatik a tovább tanulás lehetősége. Így a tanítóképzőbe felvételiző nők életpályájának íve már a diákévekben elér egy olyan magaslatot, ami a későbbiekben vagy szinten marad, vagy kisebb válságok után ismét felfele ível. A nőkről megállapíthatjuk tehát, hogy pedagógus végzettségük folytán az idejüknek nagyobb részét tudják népevelésre fordítani, mint a férfiak. Az ő esetükben a szereppel való teljes azonosulásnak lehetünk tanúi, hivatásuk nem válik el a privát szférától, hanem erőteljesen átrendezi, dominálja azt.

A nőkkel szemben a férfiak életpályája jóval lassúbb ütemben teljesedik ki. Őket fiatalkorukban a családfenntartás gondjai foglalkoztatják, s majd csak középkoruk tájékán tudnak a fizikai munka mellett életük szellemi és közösségi vonatkozásaira is kellő időt fordítani, ami életminőségüket jelentős mértékben harmonizálja.

Az egyes emberek életpálya görbéje átlagosan két-három évtizedig mutat szembeszökő kiemelkedést. Ez a csúcskorszak több tényező, vagyis a kiegyensúlyozott egészségi állapot, családi élet, fizikai, szellemi tevékenység és a közösségi szerepvállalások összhangjából adódik. Az életpálya ívének hanyatlása tehát nem elsősorban életkor függvénye, hanem jelentős mértékben a történelmi, politikai események, az egészségi állapot megromlása, családi nehézségek, a házastárs halála, egyedüllét, anyagi gondok irányítják a személyes sorsok alakulását.

4. A népnevelés alakzatai című fejezetben azokra a szerepértelmezésekre voltam kíváncsi, amelyek a kutatás alanyainak népnevelő magatartását motiválják, és az egyes életutakat a közösségi értékek felmutatására, megőrzésére, átörökítésére rendezik be. A népi kultúrának azokat a megjelenési formáit vettem számba, amelyekkel a kiválasztott népművészek a társadalom különféle rétegeire hatást gyakorolnak. A hagyománybemutató, -átadás irányvonalait kísértem figyelemmel, azt az útvonalat, amelyet a szellemi és tárgyi kultúra ünnepi alakzatai bejárnak.

A vizsgált népnevelők a két világháború között, és a második világháború utáni időszakban voltak iskoláskorúak, fiatalok. Abban a korszakban, amikor a különféle nevelési intézmények, iskolák, művelődési központok, egyházak különös gondot fordítottak a parasztság nevelésére. A falukutató mozgalom, a néphagyományok gyűjtése, illetve azok rendezőelv szerinti, színpadon történő bemutatása jellemezte a kor népművelési törekvéseit. A népfőiskolák, leventetanfolyamok előadásai nemzeti, keresztény öntudatra neveltek, a történeti gyökereknek, a népi kultúra még meglévő elemeinek a feltárására és azoknak a mindennapi tudásba való korszerű visszaépítésére ösztönöztek. A népnevelési tendenciák tehát egy szolgáló, közösségfejlesztő magatartás kialakítására, s ezáltal az egyéni és közösségi identitás megszilárdítására, a műveltségi színvonal emelésére irányultak.

Ebben a művelődéstörténeti légkörben fogalmazódott meg a kutatás alanyainak hivatástudatában az erkölcsi-szellemi töltetet közvetítő népi kultúra megismerésének és forgalmazásának a fontossága. A diákként *falumunkára* járó fiatalokban tudatosodik tevékenységük pozitív nevelő hatása, érzékelik a kultúraközvetítés hálás fogadtatását. Ezek a kezdeti élmények meghatározó erővel hatnak pályakezdésük és későbbi tevékenységük folyamán. Ekkor formálódik bennük népnevelő elhivatottságuk, ekkor azonosulnak a „nemzet napszámosa” metaforával. Az újratermelő hagyományközvetítést vállalják fel, és főként a fiatal generáció, azaz a jövő képviselői, irányítói, a kultúra hordozói nevelő tevékenységük célközössége.

5. A kiválasztott kutatási alanyok közül a nők tudásukat, képességeiket Istentől kapott ajándékként fogják fel, így adottságaik felismerése küldetéstudattal, szolgáló magatartással társul. Munkájuk, szerepvállalásuk egyfajta Istendicsőítés, hálaadás a kapott talentumokért. Eredményeiket nem önerejüknek, hanem hitüknek, Isten segítségének tulajdonítják, benne látják terveiknek, kezdeményezéseiknek a támogatóját.

6. A népnevelők által a falu társadalma, illetve a külvilág felé közvetített folklór elemek, tárgyi és szellemi alkotások a hétköznapiakból kiemelt ünnepi alakzatokként funkcionálnak. Az eredeti társadalmi környezetüktől eltérő idegen környezetben kommunikálják a népi kultúra motívumai, alkotásai által képviselt erkölcsi, esztétikai, ideológiai tartalmakat. Ilyenképpen *folklorizmusjelenséggel* szembesülünk, egy olyan kommunikációs folyamattal, amelynek révén maga a folyamat egy önmagán túlmutató, másodlagos jelentésréteggel bír. Ebben a törekvésben a népi kultúra az eszköz szerepét tölti be a nemzeti kultúra kialakítására, újjáteremtésére tett kísérletben. A népi kultúra különféle megjelenési formáiba sűrűsödött tudásrendszernek identitásjelölő, közösségteremtő kvalitásai vannak. A befele forduló, az elsődlegesen egyéni szempontokat, érdekeket érvényesítő társadalmi környezetben a közösséghez tartozás élménye, a közösség megtartó ereje válik rajta keresztül megtapasztalhatóvá.

A 20. század végén, 21. század elején a népi kultúra gyakorlására a mindennapok szerkezetéből időt kell elkülöníteni, szervezés, irányítás hatására épül be újra a használatba. Nem kizárólagos, hanem alternatív tudásként funkcionál. Az éppen érvényben lévő populáris regisztert egészíti, bővíti ki. Nem helyette, csupán mellette elevenítődik fel, egyfajta másságot, többletet képviselve. A populáris regiszter a hétköznapi, míg az újra elsajátított népi kultúra az ünnepi tudást testesíti meg.

A népi kultúra elsajátítása nem csupán önmagáért történő cselekvés. Az életre keltett hagyomány olyan rendkívüli tudásnak számít, amit nem lehet a település határai közé szorítani, amit meg kell mutatni a világnak, mint a minőségi életvitelt gyakorló közösség jelképét. A különféle fesztiválokon az idegen közönség előtt bemutatott műsorok sikere a lokális tudás tekintélyét növeli, arról győzi meg az előadókat, hogy egy értékes, mások által is megbecsült kultúrának a tagjai. Az elismerő, szeretetteljes fogadtatás hatására tisztázódik bennük, hogy lokális, nemzeti identitásuk a világ bármely részén felvállalható. Ugyanakkor az értékelés következményeként egyre erősebben kötődnek régiójuk hagyományelemeihez, egyre nagyobb lelkesedéssel sajátítják el az átadott ismeretanyagot.

Az elvi kötődésen túl beindul a *népvisélet újratermelésének* a folyamata is. Nyisztor Ilona ösztönzésének hatására az édesanyák népviseletet varrnak a gyerekeiknek. Ez a típusú újraalkotó folyamat voltaképpen a két világháború közötti *szótteszmozgalomnak* a reneszánsza, amikor az értelmiség megszervezte a szövés-varrást, ő maga is bekapcsolódott abba, és a viselés által országszerte terjesztette, népszerűsítette a kezdeményezést.

A népnevelés egy másik típusa az intézményes *tárgyalkotási* gyakorlat. A műhelymunkák alkalmával a népi kultúrának azokat a tárgyait alkotják meg, alkotják újra, amelyek visszakerülnek a lakásdíszítésbe, amelyek a népművészeti vásárokon, kiállításokon magát a nemzeti kultúrát jelképezik.

Az elkészítendő tárgyak formavilágának, a készítés technológiájának a kikísérletezése és alkalmazása, maga az alkotás folyamata szakértői közreműködés mellett történik. A szakmai irányítást, a tudás átadását minden esetben következetes gyűjtés, önképzés előzi meg. A népművészek a még élő vagy könyvekben megörökített folklórelemekből válogatják ki az alkotásra és forgalmazásra érdemesnek ítélt tárgyakat. Az alkotás megszervezése, a különféle fórumokon történő ismeretközlés, az elkészült darabok közszemlére bocsátása, értékesítése gazdasági folyamatot hoz lendületbe.

7. Figyelemreméltó tendenciát mutat az öt kutatási alany közül négynek azon identitásfelmutató, -kimerevítő törekvése, amely *tájház, emlékszoba alapításában* tárgyasul. Szimbolikus térkijelölési gesztusukat az az öntudatuk motiválja, hogy képességeikkel, szerepvállalásaikkal a közösség életében vezető pozíciót töltenek be, így tudásuk, társadalmi tekintélyük predesztinálja őket egy lokális, mikroregionális léptékű emlékhely létrehozására. A lokális közösségben a társadalmi struktúra felső szintjein helyezkednek el, ők alkotják a falu társadalmának *kulturális elitjét*. Voltaképpen azzal a missziós küldetéssel azonosulnak, amely az első világháború utáni évtizedekben az erdélyi magyar értelmiség számára a nép érdekeinek képviselőjét, a szolgáló, értékmentő magatartást jelölte ki bejárando életűként.

Az emlékezés helyeit a hiányra való ráeszmélés hívja életre, mely a népi kultúra szellemi és tárgyi elemeit, a nemzeti, kultúrtörténeti jelképeket a mindennapokból kiszorulva látja. Ezt a folyamatot kívánja megállítani vagy valamelyest feltartóztatni az az ideológiai töltetű mozgalom, amely a még meglévő értékeket a tájház keretei között véli átörökíthetőnek. A tájházteremtés egyfajta kompenzációs gyakorlat, amely szimbolikus módon pótolja a valóságban elvesztett értékeket. A mindennapok struktúrájából kiszorult emlékezetet egy rendkívüli, ünnepi térbe helyezi, ahol méltóságteljesen konzerválódik, és felmutathatóvá válik a múlt.

A tájházak önmagukról felmutatott értékeiket egy földrajzi, etnikai határokat átívelő kontextusban forgalmazzák. Hatósugarukat illetően egy távoli, nyugati irányvonalú dominanciát tapasztalhatunk. Az idegen tájegységekről, országokból érkező turisták itt szembesülhetnek azzal a mássággal, a népi kultúra kihelyezett állandóságával,

ami a saját életterületben már régen letűnt világnak számít. A lokális társadalomban, az idősebb generáció közvetítésén keresztül, a tájházak köré szervezett kulturális reprezentáció még többé-kevésbé hozzáférhető élmény. Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy a tájházak sokkal inkább a régió határain kívülről, mintsem a térségből vonzzák a látogatókat. Ugyanakkor az emlékhely-látogatási gyakorlat egyfajta szabadidős program, aminek a megválasztásakor rendszerint az ismeretlen, kulturálisan különböző helyszínek bírnak vonzerővel. Vitathatatlanak tűnik azonban, hogy a helyi közösségben az emlékhely széleskörű nyilvánossága fokozza annak tekintélyét, a kívülről érkező érdeklődés legitimálja a kezdeményezés társadalmi hasznát.

A lokális közösség megnyilatkozásai, a kiállítóterbe elhelyezett vendégnapló, emlékkönyv bejegyzései, az egyének életművét méltató, és általuk megőrzésre érdemesnek ítélt sajtóanyag nyomán körvonalazódnak látszik az a hatás, amelyet a tájházak, emlékszobák a regionális tudatra gyakoroltak. Nyomon követhető továbbá az emlékhelyek hatósugara, a helyi-, illetve a makrotársadalomban betöltött szerepe, presztízsértéke, társadalmi használata.

A beírásokat elragadtatott hangnem, nagyfokú lelkesedés, valamint ugyanaz a nemzeti retorika dominálja, mint ami a népművelők szerepértelmezéseiben, illetőleg a lokális közösség róluk történő véleménynyilvánításaiban tetten érhető. A vendéggönyvek üzenetei a kezdeményezés létjogosultságát, társadalmi hasznát erősítik fel, a megvalósítás értékjellegét, a látogatókra gyakorolt érzelmi, szellemi hatást hangsúlyozzák, ami az alapítók számára visszaigazolásként, elismerő rábólintásként szolgál. Ezek a beírások lelkesítenek, segítenek a továbblépésben, ezek jelentenek szimbolikus fizetséget a befektetett munkáért, az anyagi áldozatvállalásért.

A külföldről érkező vendégeknek a tájház megmutatása, mint sajátosan helyi szellemi specialitás, állandósult önfelmutatási gesztusnak számít. A helyi, illetve a környező települések iskolásaira kiterjesztett tájház-látogatási gyakorlat a regionális öntudat kialakítását és erősítését célozza meg. Egy-egy kiállított tárgy a megőrzésre érdemesnek ítélt viszonyulást tudatosítja, a hozzá való kötődést formálja.

A falubeliek a tájházteremtési gyakorlatot a közösség arcának a külvilág felé történő pozitív reprezentációjaként értelmezik. A falu értékeinek felmutatása méltósággal ruházza fel azt a térséget, amelyben élnek, ilyenképpen mentális térképük lényegesen kitágul, saját környezetükhöz való viszonyuk pozitív tartalommal telítődik.

8. A kutatás során igyekeztem tetten érni azt a társadalmi attitűdöt is, amely az egyéniségekkel kapcsolatosan a közösség értékítéletében megfogalmazódik. Ez a viszonyulásmód a családtagokkal, illetve falubeliekkel, barátokkal, kollegákkal, tanítványokkal készített interjúk során körvonalazódott. A vizsgált alanyok falujában a családtagok emlékezésein kívül tizenkét interjúalany válaszait rögzítettem. A személyiségükkel kapcsolatos emlékekről, tulajdonságaikról, a közösség életében betöltött szerepükről, tevékenységük megítéléséről érdeklődtem.

A népnevelők saját közösségükben kifejtett tevékenységének meglehetősen ambivalens fogadtatása van. A feljük irányuló viszonyulásban mintha különválna az egyszerű embereknek és az értelmiségi rétegnek a magatartása, illetőleg némi szembenállás mutatkozik az általuk érzékelt reflexió, valamint a közösség által megfogalmazott véleménynyilvánítások között.

Az egyes népnevelők által érzékelt közösségi viszonyulást, valamint a falubeliek megnyilatkozásait összevetve kettős kép körvonalazódik. A belső nézőpont olykor kimondatlan, de rejtetten jelen lévő, máskor meg határozottan artikulált ellenséges, irigy magatartást tudatosít. Ez a viszonyulásmód a munka gyümölcsének beérésekor, eredmények felmutatásakor válik megtapasztalhatóvá. Természetesen ez a felhang egyénenként más-más árnyalatot mutat. Van ugyanis, aki minden irányból támadást érez, van, aki teljes mértékű elfogadást, más meg értelmiségiek és egyszerű emberek szerint differenciálódó attitűdöt. Ezzel az ambivalens belső nézőponttal szemben a falubeliekkel készített interjúkból egy erőteljesen homogén, elismerő, tiszteletteljes kép bontakozik ki. A megnyilatkozások arról tanúskodnak, hogy a kutatás alanyait elfogadják, szeretik, megbecsülik az egykori munkatársaik, szomszédaik, barátaik, alkotótársaik, hálásak azért, hogy a közösségükben élnek. Emlékeik, viszonyulásaik egybecsengő közösségi tudatot reprezentálnak.

Ez a differenciált jelenség a megismerés határait jelzi, a néprajzi kutatás, a kívülről érkező kutató szerepének problematikusságát veti fel.

9. A falubeliekkel készített interjúk során megfogalmazódnak a népnevelésnek a közösségben tetten érhető hatásai. A megnyilatkozások nyomán a népnevelés egyik legkézenfekvőbb hozadéka a közösségformáló erő. Az ének-, tánc-, színdarabtanulás, a tárgyalkotás alkalmi, az irodalmi körök, kiállítások, fesztiválok, tanulmányutak valóságos ünnepi együttléteket teremtenek, amelyek kiemelnek a hétköznapi rutinjából, és erőforrásként szolgálnak a hétköznapi küzdelmekhez. Általánossá válik a népi kultúra

iránti érdeklődés. Egyre többen figyelnek oda a környezetükben még fellelhető hagyományos folklórelemekre, és tartják fontosnak azok gyűjtését, feldolgozását.

A népnevelés hatására a hagyományos lakáskultúra tárgyai újra használatba kerülnek, a díszítőművészet motívumkincsei felelevenítődnek, a megfakult ének- és táncrepertoár újra aktivizálódik és beépül a gyakorlati tudáskészletbe. Az újra elsajátított közösségi tudás presztízsértékkel társul, az önfelmutatás jelentős kellékévé válik. A lokális tudáskészlet színpadra, kiállítótérbe, nagyközönség elé állításának a lehetősége, és annak elismerő, lelkes fogadtatása a közvetítők pozitív önértékelését fokozza. Kultúrájuk méltóságteljes megítélése kialakult ragaszkodásukat tovább erősíti.

A kézműves mesterségeknek, a szellemi folklórkincsnek a birtoklása nem pusztán szimbolikus, hanem gazdasági tőkét is mozgósít. A hagyomány gyakorlói számára megtapasztalhatóvá válik a tudás egzisztenciális haszna, ami voltaképpen a tudás tekintélyét szilárdítja meg. Egy-egy tárgynak az elkészítése, egy-egy versenyen, fesztiválon való részvétel sok esetben kiegészítő pénzforrást jelent. Az elsajátított ismeretek tehát nemcsak hírnevet, hanem alkalmanként gazdasági fejlődést is biztosítanak a közösség tagjainak.

10. A népnevelők közéleti, nevelő tevékenységét az intézményes szféra díjakkal, oklevelekkel méltatja. Az oklevelek túlnyomórészt a falu határain kívülről, a régióból, illetve a kulturális központokból, Kolozsvárról, Budapestről érkeznek. Ez a kiterjedt irányvonal az életmű széleskörű társadalmi, kulturális értékét legitimálja. A vizsgált egyéniségek életében ezeknek az intézményes elismeréseknek önbecsülést erősítő, cselekvésre buzdító hatásuk van. Ha a hivatalos szféra felfigyel a tevékenységükre, ha azt értékesnek, kitüntetésre méltónak tartja, akkor érdemes még nagyobb kitartással, lendülettel folytatni a megkezdett életutat.

11. A kutatás számára az egyéniségek életét méltató újságcikkek is hozzáférhetővé váltak. A szerzők követésre méltó, a népi, nemzeti kultúra, a közösség szolgálatának szentelt életutakat mutatnak fel a lokális, regionális, nemzetközi nyilvánosság számára, s ezzel a gesztussal mintegy legitimálják annak presztízsértékét, társadalmi hasznát.

Az újságcikkek időrendi ábráinak egymásra vetítése során nyomon követhetjük a népnevelők életműveire történő odafigyelésnek az időbeli tendenciáját. Ebből az összesítésből egy meglehetősen egységes gyakorlat olvasható ki. A sajtó az 1970-es évek

elejétől egyre fokozódó érdeklődést mutat a népművelő tevékenységet folytató egyéniségek életének reprezentálására. Ebben a periódusban a '79,'80-as esztendő mutatja a legmagasabb publicitást, innentől '83-ig lassan csökken, majd 'a 83-as esztendőől '91-ig hirtelen elhallgat a méltatások hangja. '91-től napjainkig pedig ismét erőteljes érdeklődés tapasztalható a sajtó részéről az egyéni életpályák iránt. '91-től '94-ig újra megugrik a publikációk száma, néhány évig lankad, majd 1999-től páratlan intenzitással folytatódik az életutak mediatizációja. Ez a jelenség alátámasztja azt a folyamatot, amit az életpályák összesített görbéjénél – társadalmi-politikai háttér – is figyelemmel kísérhetünk. Szembeszökő jelenség, hogy a pusztinai Nyisztor Ilona és a gyimesbükki Antal Mária tevékenységét csak '93-tól, illetve '99-től kezdi el ismertetni a sajtó, a többi személyiséghez képest lényegesen visszafogottabb gyakorisággal. A róluk megjelent sajtóanyagot vizsgálva megállapítható az az általános érvényű következtetés, hogy az 1989-es romániai rendszerváltás egy olyan korszakhatárnak bizonyul, amikor a csángó kérdés fokozottan a figyelem középpontjába kerül. Ez a kitüntetett érdeklődés tükröződik a publicisztika, a tudományos kutatások témaválasztásán, valamint a csángó kultúra rendezvényszerű megjelenítésének alkalmain.

A megjelent méltatások a vizsgált személyiségek életében kiemelt jelentőséggel bírnak. Úgy tekintenek ezekre a reflexiókra, mint az életvitelükre rábólintó elismerésre, mint egy intézményes legitimációra, amely értékesnek, példaértékűnek ítéli a tevékenységüket. Ezek az értékelések olykor erőforrásként, bátorításként szolgálnak a további önzetlen feladatvállalásokhoz, a közösséget nevelő életforma létjogosultságához.

12. Az értelmezés során fontosnak tartottam számba venni azokat a motívumokat, amelyeket a kutatás alanyai az általuk konstruált szövegtörzsekben – az élettörténetben, interjúban, kérdőívben – tematizálnak. Azokat a fogalmakat, eseményeket, tulajdonságjegyeket számszerűsítettem, amelyek javarészt mindannyiuk visszaemlékezéseiben előfordulnak. A beszélgetések leggyakrabban a *vallásosság*, *szerelem*, *önzetlenség*, a *nevelés eszközei*, illetve a *munkamorál* motívumait mozgósítják, vagyis azokat a kategóriákat, amelyek a legjelentősebb mértékben meghatározzák a kutatás alanyainak gondolkodásmódját, életvitelét, értékrendjét. Feltehetően ezek a fogalmak, személyiségjegyek a hatékony népművelés legfontosabb kellékei.

13. A továbbiakban három adatbázist: a. a kutatás alanyai által tematizált motívumokat, b. a sajtó által tematizált motívumokat, c. valamint a lokális közösség és a

családtagok által megfogalmazott személyiségjegyeket a motívumok közti korrelációk felfedése és a népnevelő prototípus feltárása végett egy közös számszerűsített adatbázisba szerkesztettem, ez alapján keresve azokat a kategóriákat, amelyek a népnevelőket mint csoportot leginkább meghatározzák.

A *korrespondencia analízis* tengelyeinek metszéspontja köré azok a fogalmak, tulajdonságok szerveződtek, amelyek a legszignifikánsabb komponensei a népnevelő embertípusnak.

a. A népnevelők a legnagyobb arányban egyrészt a nevelés eszközeit – *tánc, viselet, ének, népszokás, hagyomány, gyűjtés, könyv, tanulás, munka, olvasás* – másrészt a neveléshez szükséges tulajdonságokat – *szerelem, önzetlenség, vallásosság* – tematizálják. A kutatás alanyai közül a három nő és az egyik férfi, István Lajos az említett lelki tulajdonságokat tekintik a népnevelő magatartás nélkülözhetetlen kellékeinek. Máthé Ferenc a szerelem, önzetlenség személyiségjegyekről nem beszél, a vallásosságot csak általánosságban, tehát nem magára vonatkoztatva említi.

b. A sajtóban megjelent írások túlnyomórészt a személyiségek *tudását, tehetségét, kitüntetéseit*, ugyanakkor *a tudás előadások, tapasztalatcserék, kiállítások formájában történő reprezentálását* méltatják. Az újságcikkek rendszerint a *hagyományőrzés, a tudatos motívumhasználat* fogalomköréit is körüljárják. Érzékelik továbbá azt a *szerelem*et, amellyel a népnevelők hivatástudatukat betöltik, illetve azt a feléjük irányuló *tiszteletet, tekintélyt*, amely a lokális közösség részéről megtapasztalható.

c. A falubeliek és a családtagok a kutatás alanyainak leggyakrabban azokat a tulajdonságait említik, amelyek az emberi vonásaikat, lelkialkatukat domborítják ki, s amelyek példaképpé, népszerű egyéniséggé avatják őket. A vizsgált személyiségek elsősorban emberi magatartásukkal – *tanácsadással, vigasztalással, segítőkészséggel, jósággal, türelemmel, kedvességgel, szeretetteljes viszonyulásmóddal* – kerülnek közel a lokális közösség tagjaihoz. Emberséges gesztusaik után pedig *tudásukkal, tudásuk átadásával, aktív életmódjukkal, szervezőképességükkel, következetes jellemükkel* érdemlik ki a közösség elismerését, megbecsülését.

A *klaszter analízis*, az embertípusok hasonlósági fokának felállítása megerősítette a kutatás során körvonalazódott hipotézist, illetőleg a korrespondencia analízis eredményeit tovább hangsúlyozta. A többváltozós adatelemzés következtetéseként elmondható, hogy a régió, etnikum és nem szerinti tagolódás külön csoportba szervezi a kutatás alanyait. Más lehetőségei vannak a népnevelésnek magyarlakta környezetben,

mint a központi hatalom által erősen felügyelt és megszorító intézkedéseket hozó térségekben, illetve más-más jellegbeli vonásaik által gyakorolnak nevelő hatást a nők és a férfiak.

A korrespondencia analízis tengelyein már láthatóak voltak azok a pontfelhők, amelyek egymás köré csoportosították a csángó nőket, majd egy kis eltéréssel magát a női nemet. Az egyik férfi, István Lajos személyiségére vonatkoztatott motívumok, tulajdonságok a nőkhöz közelebb álló egyéniségként jelölik ki a helyét, míg Máthé Ferenc a többi népnevelőhöz viszonyítva a legtávolabbi rokonsági fokkal jellemezhető. Erkölcsi, szakmai erősségein túl, amelyeket mind a lokális közösség, mind a családtagok egyöntetűen elismernek, és nagyra értékelnek, a túlzott igazságérzete, szókimondása, makacssága miatt nem sikerül olyan összhangot, baráti kapcsolatokat teremtenie a környezetében, mint a többi népnevelőnek. Kevésbé szociális magatartása folytán elsősorban idegenek körében, távolabbi térségekben tapasztal meg igazi sikerélményeket.

14. Az életpályák vizsgálata során világossá vált, hogy azok alakulását jelentős mértékben befolyásolta, meghatározta az éppen uralkodó társadalmi, politikai kontextus.

A kutatás alanyai mint követendő életút modellt igyekeztek megélni a két világháború közötti és az azt követő évekre jellemző értékörző, közösséget szolgáló életformát. Az 1960-as évek közepéig mindannyian szabadon gyakorolták népművelő szerepköreiket. Csángóföldön azonban a politikai beavatkozások a népnevelő törekvéseket elgáncsolták. Székelyföldön ettől eltérően az újonnan kiépült nemzetiségi nyilvánosság szerkezete, az újabb lapok megjelenése, a könyvkiadás fellendülése, színházak alakulása, a magyarnyelvű tévé és rádióműsorok, rendezvények, ünnepek engedélyezése kedvező helyzetet teremtettek a nemzetiségi kultúra működtetésére.

Ezt a korszakot az 1970-es évek végétől hanyatlás követte, amikor a korlátozó intézkedések – intézmények tevékenységének átideologizálására irányuló törekvések, médiumok működésének korlátozása vagy megszüntetése – akadályozták a kisebbségi elit korábban kialakított társadalmi szerepeinek gyakorlását. A fennálló hatalom jelentős mértékben felügyelte az értelmiség magatartását, mi több elvárta tőle, hogy folytasson propaganda tevékenységet a szocializmus építésében, vállaljon szerepet a rendszerbe történő integrálás munkájából.

Az 1989-es rendszerváltozás utáni évek egy újabb lendületű kiteljesedés társadalmi feltételeit teremtették meg. A kutatás alanyai az előző évtizedekben kiépített, begyakorolt magatartás- és tudáskészletüket újra működésbe hozhatták. Immár szabadon

megfogalmazhatják és forgalmazhatják a lokális, nemzeti közösségre érvényes értékeket, normákat.

Az 1990-es évek közepétől, a gyors ütemű fellendülés után némi visszafogottság tapasztalható az életpályák ívelésében, ami azonban már az előrehaladott életkorból származó hátrányokkal, az egészségi állapot megromlásával, a házastárs halálából következő egyedülléttel, és az ebből adódó egzisztenciális nehézségekkel magyarázható. A fiatalabb csángó asszonyok viszont még töretlen intenzitással élnek a társadalmi, politikai helyzet teremtette népművelői lehetőségekkel.

Összegzésképpen elmondható, hogy a kutatás alanyai a székelyföldi, csángóföldi lokális, regionális társadalom reprezentatív személyiségei. Az értelmiségi életformával azonosulva egy hangsúlyosan értékőrző, értékmentő szemléletmódot képviselnek és közvetítenek. Nem a leereszkedő intellektuel pozíciójából viszonyulnak a falubeliekhez, nem kívülről és nem fentről nevelik a falu lakóit, hanem belesimulnak, benne élnek a közösségben. Törekvéseik attól sikeresek, hogy a térség morális, szellemi és adott esetben gazdasági fellendüléséről is gondoskodnak, elképzeléseik által lelkesítenek, cselekvésre buzdítanak. A tartalmas közösségi életre fordított tudásuk, a falu határain kívülről érkező intézményesített elismerés olyan példaértékű, népszerű egyéniségekké avatja őket, akikre a helybeliek és távoliak egyaránt tisztelettel figyelnek. Jellemző személyiségvonásaik – céltudatosságuk, a másik emberre irányuló figyelmük, türelmes, szeretetteljes, segítőkész viszonyulásmódjuk, munkaszeretetük, háttérben maradó, nem az elismerésért, dicsőségért tevékenykedő önzetlen lelkületük, szüntelen önképző magatartásuk – a népművelői prototípusát körvonalazzák.